

ئاوردانە ۋە يەك لە ژيانى ئافرهتى كورد

مەغدىد حاجى

پېشەكى

تاكو ئىستا زمارەيك لە ئەدىب و نووسەر بەرزەكانمان دەربارەى ژيانى ئافرهتى كورد وتارو باس و لىكۆلېنە ۋە يان لە سەر لاپەرەى گوڤارو رۇژنامە كوردى بە كان دا بلاوكردو ۋە تەۋە، ھەروا لە دوونوى بەرگى چەند كىيىكىش دا بە كورتى باسى ژيانى ئافرهت و ئافرهت لە شىعر و چىرۆكى كوردى داو ئافرهتە ناودارەكانى كورد كراو.

ھەندى نووسەر لەوانەى كە خاۋەنى رۇشنىرى بەكى بەرزو بىروباۋەرى پېشكە و تىخوازانەن بە شىۋە ناۋەرۆك و بۇچوونى پېشكە وتوو و زانستانە نە كېشەى ئافرهتبان كۆلپەتە ۋە گەبشتوونە تە ئەنجامى دروست و سوودبەخش كە ئېمە لەم نووسىنەمان دا بەرزەۋە ناويان دەبەين.

بەلام ھەندى نووسەرى تر كە جىگى خۇشخەلى بە ژمارەبان زۆر كەمە لە تىروانين و بىروباۋەرى مىسالى و كۆنە پەستەب تەۋە دەروانە مەسەلەى ئافرهت و دەورى لە كۆمەل دا.

جا لە بەر ئەۋەى ژيانى ئافرهت ئە ژيانى كۆمەل جا كىرپە ۋە پېشكە وتنى ھەر كۆمەل ئىكش بە ئازادى ئافرهتە تەۋە دەبىرى ۋە ئافرهتە تېش نېۋەى كۆمەل پىك دەھىن و ژيانى كۆمەل ئېش بە شىۋە بەكى گىشى ئە گۆرن و پېشكە وتنى داپە؛ بۇيە ئەم بەنە ھەل دەگىرى ھەم شىۋە بەر دەۋەم و ئەمەس بەنچىسى واقىقى و زانستانە نى بىكۆنە تېش ۋە ئە مېدەى بۇ مېدە كېش دا پەنچە بۇ ھۆنە سەرەكى بەكى چەوس سەسە ۋە بەد خور دى ئافرهت زانكېش رىت و بايەخ بە خەباتى ھەمەلايەن و ھەمەلايەك ئە سۆى بەشەروژىكى گەشۋەتەر بۇ كۆمەلانى خەلك بە گىشى و بۇ ئافرهت بە تېشى سىرت

ئېمەش لەم كورته باسەمان دا كە سەرەتاكەى برىتى بە لە پياچوونە ۋە بەكى گىشى مېژوۋى كۆمەلايەتى دەربارەى پەرەسەندى بارى ژيانى ئافرهت لە ژىر سىبەرى رۇژنامە جۆرە جۆرەكانى جىهان داو بەشە سەرەكى بەكەبىشى برىتى دەبىت لە ئاوردانە ۋە يەك لە ژيانى ئافرهتى كوردو خەباتى ھەمەلايەن ئە پىشاۋى داكۆكى كىردن لە مافە رەۋاكانى ئافرهتى كوردو ژيان و پاشەروژىكى چاكتەر بۇ دايك و خوشك و خىزان و كچانى كورد.

لە دوایى باسەكەش دا گەبشتوونە تە ئەم ئەنجامەى كە ئافرهت تەنيا لە ژىر سىبەرى بەنە بىر كىردى چەوساندنە ۋە سۇشالېزىم دا بە مافە رەۋاكانى شاد دەبىت و لەگەل پياۋدا بەكسان دەبىت و سەرفراز دەژىت.

دووا بە دوۋاى ئەم پېشەكى بە دېرسىن و دەئىين، كى دەتوانى بە نووسىن مافى ئەم ئادەم زادە قارەمانانە بىداتەۋە كە لە ئاۋ جەرگەى ئازارو ژانكى توندى كارىگەر و ھەندى جار كوشندە دا رۇژنى بە بە ھەزاران كۆرپەى ساۋ، ئەۋەى سۆى پېشكەش نەكەن و خوئىنى تازەى پى ئەبەخشىن!!!

كورته يەك لە كېشەى ئافرهت لە سەر ئاستى جىهان دا

شىكى ئاشكەر و روۋسە ژان و مېژوۋى مروفىيە تېش سەندوۋىيە ئازاد كىردى ئافرهت و ھۆنە بىر كىردە ۋە يان و بەشەروژىم ئە ھەمەو بۇرەكى كارو ژيانى رىمىرى و رۇشنىرى دا بەكەكە ئەم ئەركە سەرەتى بەنى ھاتوونە رىگەى بزوونە ۋە شۇر شىگىرى مروفىيەنى ئەم سەردەمەدا.

چونکه بېبی جی به جی کردنی هم هرکه هرگیز کاروانی کومه لگه، هر کومه لگه بیهک بیت به باشی و ینکویینکی به رهو پیشهوه ناروات و ینگی پینکته وشی کومه لایه تی و شارستانییش ته او پیوستی به به کارهینانی هیزو توانای ثافره تانهوه هیه.

جیگه مشتومر نی به که چوینه تی بارو ژیبانی نابوری - مادی هر کومه لگه بیهک و شیوهی به رههم هینانی خیر و بیری جوراو جورو پیوست له هر ولانیک دا بنچینه و ژیرخاننی کومه له که پیک دههین و چوینه تی بیرکردنهوو روژنیری و بیرووی خه لکه که و یاساو پوژیم و نهریته باوه کانیس سرخاننی کومه له که و به به ماکهوه بهندن.

لیره دا نوممان بو دره دهکویت که ژیبانی نابوری و کومه لایه تی کومه له له چ بارو ینکخستن دا بیت ههوا له بیرکردنهوهی کومه لایه تی و پلهی روژنیری یان دا رهنگه همداتوهوو کاربان تی دهکات.

هر له سهره تانی ژیبانی مرؤقهوه له بواری کاره سهره تانی به کانی مرؤق دا ثافره ت هاویه شی پیروی کردوهوو جیاوازی چهوسینه رانه له نیوانیان دا نه بووهو مافی هر دوو کیان به کسان بووه. یان وا بووه نرخ و دهوری ثافره ت به رزو کاربگه رتر بوو بیت له ناو کومه له دا.

دوای سهره لاندانی ناژهل داری و دوزینه وهی کانه کان و دروست کردنی گاسن و بلا بوونه وهی کشتوکال مولکایه تی هاته کایه وه.

نان په یادکردن و مولکداری همیشه بوته هرکی پیوو هر خویشی بوته خاوهن و دروست کهری نامرازه پیوسته کانی نان په یادکردن و مالداری په کی.

ثافره ت له گه ل پیادا که لکی له به رههم و دهستکه وتی پیوو بیوه و بی ژباوه به لام بی نه وهی هیچ به شیکه له مولکداریه تی دهستکه ووت و به رههم دا هه بوو بیت، به لکو چی وه به رههم هاتوه هه مووی به مولکی پیوو داتراوه.^(۱)

جا پیوو بو نه وهی مولکایه تی خوئی بیاریزی و زیادی بکات که وته ثافره ت چهوساندنه وه و ناماد هه نه بووه هرگیز واز له مولکایه تی بیئی، چونکه چند نه واز له مهسه لهی مولکایه تی بیئی ثافره ت نه وهنده و بگره زیاتریش رزگای ده بی.

له سهرده می دهره به گایه تی و رژیمی خیله کی دا، ثافره ت، سهره برای نه وهی شان به شاننی پیوو له کیلگه و باغ و بیستان دا کاری ده کردو بهنجی ددها؛ له ناو گوندو ماله وهش دا ناژهل و په له وهری به خیره ده کرد، سهره برای نیسه گرانه کانی مال و مندال به خیره کردن. له گه ل نه مهش دا هه مووی رهنج خوراوو چهوساوه دیلی ژیردهستی دهره به گایه تی و میردی کلولی بوو. واتا به دوو سهره ده چهوسینه ریه وه مافی زهوت دهکرا هر زووش له تمه نی ده و رو بهری (۳۰) سالی دا جوانی و نارزه وه کانی له دهست ددهاو ده تاپیه وه ده چهوه ریزی پیره ژنان.

له ژیر سیه ری رژیمی سهره مایه داری و دهسه لاتی چینی بوژوادا شوننی

ثافره ت له شوننی پیوو که متره و یاساو نهریته کومه لایه تی به کانیس نه مه یان چه سپاندوه.

بوته ده بیین دهوری کاربگه ری ثافره ت له بواری رامیاری و هه لسو و راندنی کاروباری ده ولت له ولانه بوژوازی به کان دا له دهوری پیوو که متره.

ده بی نه وهش چاک بزانیس که روژنیک له روژان په کساننی له نیوان چهوسینه ره کان و چهوساوه کان دا، دهسه لانداری بی دهسه لانه کان دا نه بووهو نایی، تاکو ثافره تیش له ژیر نیری هه و یاساو رژیم و نهریته رزگاری نه بی هرگیز سهره بهستی و په کساننی راسته قینه دهست گیر نایی.

تمناست له ریزی ثافره ته کانی نه ورو پای سهره مایه دارو سارستانیست دا نه وانه بی دهیمه ن و رواله ت خانمانه و به ریز ده بیترین، له راستی و واقع دا به نه وانه تی رزگای کارکردنیان نه دراوه تی و له ژیر باری چهوساندنه وهی رژیمی بوژوا و دهسه لاتی پیوادا ده نالین.

لیره دا پیوسته هه بگوتری که نه گهرچی له هه ندی ولانی سهره مایه داری دا ثافره ت بوته سهره ک ده ولت یان سهره ک وزیران به لام مادامه کی یاساکانی رژیمی بوژوا له کاردان، نه مه چی له مهسه لهی چهوساندنه وهی کارگران به گشتی و ثافره ت به تاپیه تی نه گوپیوه.

به لام هم دیاردهیه نه وه دهسه لینی که ثافره ت توانای هه موو کاربکی هه مپه و هیچی له پیوو که متر نی به.

نه وهی جیگه ی داخه تاکو نیستا له کومه لگه دوواکه و توه کانی (جیهانی سیهم) دا و سهری ثافره ت ده کتری وه ک بلئی نه تیا بو ماله وه بو ناو چوار دیواری چیشته خانه ی مال و مندال بوون و خزمه تکردنی میرده که ی خولقیناری بوته تاکو نیستا ده لین ثافره تی ماله یان (ثافره تی ماله وه)!!

تاکو سهره تاکانی هم سده یه له ولانه روژناوایی په کانیس دا هم بوچونه کونه به رستی به ره و اجی هه بوو.

له نهنجامی سهرنچ دانی باری ژیبان و گوزهرانی ثافره ت له ولانانی په ره نه ستین و (جیهانی سیهم) دا ههست به گیر و گرفتنی په یوه ندی نیوان بیرو را دهر برین و جی به جی کردنی راسته قینه ده که بن. ده بیین له هه ندی شوننی له نهنجامی گوزرانکاری به کی شور شگیری یان له ژیر کاتی کردنی بزوتنه وهی دیموکراتی دا چند یاسایه کی پینکته و تنخوازانه بو دابین کردنی مافی ثافره تان دهرده چن، به لام دوی ماوه یه ک و به هوئی نه گوزرانی ژیرخاننی کومه له؛ فرمانبره واکان که خاوه نی بیرویاوه ری چه سپا و نین. بو رازی کردنی چین و تاخه چهوسینه ره کان که به ره ژوه ندی چینه ای تی یان له گه ل گوزرانکاری شور شگیرانه و مافی ثافره تان دا ناگونیجیت، له جی به جی کردنی یاسا پینکته و تنخوازانه کان دا ده که و نه دوو دلی و گوزرانی به راهه ژوو یان به سهردا دینن و ناوه روکه چاکه کانیان دهرننن. لهم حاله ت ههش دا تا راده یه کی زور توانا و وزی نیوهی کومه له به نیوه نیلیجی ده مینتیه وه و کیشی ثافره ت وه کو مهسه له یه کی دیموکراتی چاره سهره نه کرا و دهینه به شیک له به رنامه ی گروپ و ریک خراوه

شۆرشگیرو دیموکراتی خوازه کان.

یه کسان له گه ل پیاو دا تام و چێز له ژیان وهرده گرت.

سه ره پای نه وهی که ئافره تان له ولاتانی په ره ته ستین و (جیهانی سیم) دا له پووی فه رمان به ری میری دا تا ک و ته رایان لی بوونه ته وه زیرو به پرتو به برو نه ندای په ره مان و نه نجومه نی گه ل. به لام نه گه یشتوونه ته ماف و شوینی ره وای خو یان شان به شان له گه ل پیاوان دا له ده رکردنی بریاره گرتگه کان و هه ل سووراندنی کاروباری ده ولت و کومهل.

چهند راستی یه ک ده رباره ی ژبانی ئافره تی کورد:

به ر له هه موو شتی نه گه ر به خیرایش بیت پیوسته هه لوه ته یه ک به لای په یوه ندی یه کانی ئابووری و کومه لایه تی ناو کومه لی کورده واری به کین و به چاری زانستی هاوچه رخوا ه تی یان بروانین، تا کو له نه نجام دا دیارده کانی سه رخانی کومه لمان به شیوه یه کی ناسایی بینه به رچاوو ژبانی ئافره ت له ژبانی کومهل دانه برین و به دوی سوزو پیا هه لدانی رووت و گله یی و گازانده ده ربرینی دوور له زانست و بی بنچینه نه که وین.

ئاشکرایه که کوردستان هه رنیمکی کشتوکالی یه (به تایبه تی به ر له جهنگی دووه مینی جیهان وا په ره سه نندی شاره کان و بزوتنه وه ی پشه سازی و جموجولی بازگانی تیا یاندا)، په یوه ندی یه کانی ده ره به گایه تی و نیمچه ده ره به گایه تی تیا به هیز بووه، سه ره پای له به رو بوون و باوی په یوه ندی یه کانی خیلایه تی. تا ناوه راستی سه ده ی نۆزده مینیش خیله کوچه ره کان که گه رمیان و کورستانیان ده کرد سی یه کی دانیشووانی کوردستان بوون. ئەم خیلانەش به شیوه یه کی هه ره وه زی خوا هنی زه وی و نه وانسی کوچه ریش بوون خوا هنی له وه رگا بوون.

له کوردستان دا عه شیرت له «به ره» یان له «تیره» ینک ها تووه که نه ویش به به ماله و به ماله ش به به ره باب دابه ش ده کرا. سه روکی عه شیرت معزن یا میر یا به گه و سه روکی به ره ش ناغایه. به گه و ناغا ده سه لاتی قانونی و ئیداری بی سنووریا ن بووه. له پاش مردنی ناغا یان میر کو ره گه وه که ی له جیگای دانیشووه، نه گه ر کوریشی له پاش به جی نه مابا ر دین سپه کانی عه شیرت سه روکیکی تازه یان هه ل ده ژاردا. هه ندیک جار ریک که وتوووه که ژنیش بوته سه روک عه شیرت وهک (عاده ل خانم) که له پیش جهنگی یه که می جیهان دا سه روکی عه شیرتی گه وه ی جافان بووه. یان وهک خانزاده خانی سوزان گه وه میری کوردستان و میرنشینی سوزان.

شایانی باسه که ئەم جو ره ئافره ته هه لکه وتووانه به نمونه ی ئافره تی کورد داناندریت، چونکه ئاشکرایه که له سه رده می ده ره به گایه تی دا زۆری ی زۆری ئافره تان به ژبانیکی کوله مه رگی و له ژیر باری چه وساندنه وه ی دوو سه ره دا ژبانیان به سه ر ده برد.

به لام ئەم ئافره ته ناودارانه و ئی تریش له نه نجامی بارو زروو فیککی تایبه تی دا له ریزی جینی ده ره به گه و ده سه لات دارو میره کان دا هه لکه وتووون و له نه نجامی زی ره کی و بیرتیزی و نه ته وه وه ژۆزه ره ره ریشانه وه تا راده یه ک خزمه تیان کردوووه به شانازی یه وه ناویان که وتوته ناو لاپه ره کانی میژوو ی گه له که مان.

هه ر لیره دا پیوسته له لایه نی سه ره کی ژبانی زۆری ی ئافره تانی کورد ورد

ئافره تان به زۆری له ولاتانه دا به وانه گوته وه و کاروباری پزیشکه وانی و ئیش کردن له نه خوشخانه کان داو کاروباری به پرتو بردن (الاعمال الاداریه) له فه رمانگه کانی ده ولت دا خه ریکن و به زۆریش له ژیر سه ره ره شتی به پرتو به برو به پر سیاری پیاو دا کارده که ن. بی گومان نه مه ش ده بیته هوی بی به ش بوونی ئافره تان له ده رکردنی یاسا و رژیمی که په یوه ندی یه ژبانی خو یانه وه هه بیت و مافه ره واکانیان دا بین بکات و بتوانی ئافره ت کار له سیاسه تی ده ولت بکات تا کو توانا و وه ی ئافره تان به ته وای به خریته کار.

وه نه بی ته نیا له داوو ده رگا و فه رمانگه کانی میری دا هه ست به م دیارده یه بکرت، به لکو رینخکراوه کومه لایه تی یه کانش گرتوته وه، وه کو نه قابه کانی کریکاران و ریکخراوه کانی پیشه یی و کومه له کانی جوتیاران که ده بینن ده ورو ده سه لاتی ئافره ت له م ریکخراوه نا ده له خوار ده ورو ده سه لاتی پیاوه و بریارو ده نگی سه ره کی بو پیاوه.

به مه ش ئافره تان ناتوانن ئەم ریکخراوانه به گویره ی پیوست بو دا بین کردنی مافه ره واکانیان به کار بینن.

زاناکان له نه نجامی شیکردنه وه ی زانسته ی یاساکانی گه شه کردنی کومه ل دا، ئەو په یوه ندی یه به هیز یان دۆزبوه ته وه که له نیوانی ژێرده سه تی ئافره ت داو له نیوانی مولکداریتی تایبه تی و ده رکه وتی کومه لگه ی فره مه چیندا هه یه.

هه ر له به ر رۆشایی ئەم بو جونه ش دا نه وه یان ساغ کرده وه که هه ولدان له پیناوی رزگاریی ئافره ت دا به شیککی نه پچراوه له تیکوشان له پیناوی سوشیالیزم و له پیناوی په یوه ندی کومه لایه تی نووی و له پیناوی کومه لگه یه ی یه کسان دا.

ئافره ت ته نیا له کومه لگه ی مرۆفایه تی راسته قینه دا، ئەو کومه لگه یه ی له سه ر بنچینه کانی سوشیالیزمی زانستی دا دامه زراوه له ژیر سییه ری یه کسانی و خو شه وستی راسته قینه دا ده ژیت.

به لی له و کاته ی مرۆف له رژیم و چه وساندنه وه ی چینه یه تی رزگاری ده بیت و رووتاندنه وه و چه وساندنه وه ی مرۆف له لایه ن مرۆف وه به بر ده کرت داو ده رگا کومه لایه تی و فیکری و رۆشنیری یه دوا که وتوووه کان گورانی بنه ره تی یان به سه ردا دیت و ئافره ت شان به شانی پیاو ده چیشه مه میدانی کارکردنی سه ره به ست و شه ره فه مندو پیوست بو بنیادانی سوشیالیزم، تا ته نیا له م کاته دا ئافره ت هه ست ده کات له جیهانیکی نازاددا هه و هه ل ده مژیت و

بیهوده سرخ نه شیکردنه و بیهی کی زانسانه ی ژبانی نافرتهانی چینه
ره حه به کسی لادی کورده واری بدهین و کاتیش ديسان بوسه رده می
دوره کیهی و نه پشان دا بوسه رده می نیمجه دهره به گایه تی و تا نم سالانه ی
دوی دکه رینه وه.

(تکو بیو نه لادی دا خاوه نی پارچه یه ک زه وی و چند سه ر نازه لی تابه تی
حوی بیت و به تهنیا دور له ژبانی هاریکاری له گه ل جوتیاره کانی تردا
تیت. نافرته وه کو دلیکی به رده مستی پیاو ده مینته وه و راده ی بیرکردنه وه ی
به رده ساسینیت. چونکه سه ره رای کاری کیلگه و په له وه به خیسو کردن و مهر
دوشینی... هند نیش و کاری مال وهوش جی به جی ده کات. بی شک به
جیوکردنی مندالیش له نه ستوی نه مه..

نه مه و هم سو سه رمایه یه کیش به ناوی پیاوه کیه تی نه ویش وه کو
ره نه جیه یکی ماندوو و بی بهش و کابانیکی مال و دلیکی به رده مستی پیاوه کی
ژبان به سه ر ده بات.

له لایه ن میرده کیه وه که م بیرو رای وه رده گریته و که متریش به قسه ی
ده کریته. سه ریچی فه رمایکی میرده کیه شی بکات ههستی بریندار
ده کریته و بی به زهی یانه لی ده دریته!!

نه لادی کانی کورده ستان دا راسته له سه ره تای لادینی دا کوروکال و
کچگه ل سه ره مستی تیکه لاریان هه یه وه له بیرو مازووچین و نه م جوړه کارانه دا
پیکه ون و پیکه وه ره شه له که ده کن، به لام نه م سه ره مستی به ناگانه
سه ره مستی دلداری..

نافرته له لادی کانی کورده ستان و له کومه لگا لادی بی یه کانی
شاره کانی دا. زورجار ده فروشتری. سه ندنی شیربایی و ژن به ژن و
ماره کردنی نافرته له توله ی خوینی کوژراداو به شوودانی کچی مندال
دیمه نیکی دیاری نافرته فروشتن. هیشتا یاسا نه ریتی کومه لایه تی تیکرا
پینگای دوو ژنه و سنی ژنه و چوار ژنه ده دن!!^(۱۰)

نافرته له پهندي كوردی دا:

له ناو فولکلور و پهندي كوردی یشتا ژبان و چه وساندنه وه ی نافرته و
بیرو راو تی روانی کومه ل و پیاو به رامبه ر به نافرته ره نگیان داوه ته وه.

نه مهش نه ک ته نها له فولکلوری كوردی دا به دی ده کریته. به لکو له پهندي
فولکلوری هه سو کومه لگایه کی چینه تی داو له ژیر سایه ی مولکدارینی
تابه تی و چه وساندنه وه ی نافرته دا به دی کراوه ره نگی داوه ته وه.^(۱۱)

له کومه لگای ده سه لاندارینی (پیاوان) دا پیاو به تابه تی پیاوی چه وسنه ورو
کورت بین؛ ژنی به (زه عیقه)!! و که م دینه پیش چاوو پهندي جینوی تابه تی
بو ری سو کردنی نارواو به که م زانی نافرته دا هیناوه و پنی شووره یی به له ناو
مه جلیسی پیاوان دا نه گه ر بیویستیش بیت ناوی ژنه کی بینیت و نافرته تیش به
(حورمه) داده نیت!!

نه مه و له کاتیک دا نافرته دایکه یان خوشک یان خیزانه و نه و نه رکه زورو
گرانانه یش که نافرته له کورده واری دا چ له مال یان له دهره وه ی مال دا به
ریکو پیکو و ده ست ره نگیی بی هه لساوه به پیاو نه کراوه و نا کریته.

نه مانه ی خواره وه یش بریتین له ژماره یه ک له و په نده کورده یانه ی که
بیرو باوه ورو بوچوونی کونه په رستانه ی سه رده می دهره به گایه تی و چه وساندنه وه ی
چینه تی یان ره نگی رشتوه و ده چنه خانه ی لایه نه تاریک و نا په منده کی
پهندي كوردی که نه وه ی نوی ره تی کردنه وه و بیری تازه و پیشکه و تنخوازانه یش
جینگای گرتوته وه:

«نه وه ی له کیژی خوی نه دا له چوکی خوی ده دا!» «نه گه ر کوره خوات لی
نه سینتی، نه گه ر کیژه نه وه ی خوا بدا نه باشه!!» «مه کری ژنان چیا
ده روختنی!!» «چه کی ژنان جوونه غیره تیان گریانه!!» «خوشکی بی برا
ماری بی چرا!!» «زه لام که ره باپو له سه ر ژنی حیسابه!!» «ژن به سه رو پور
وراغ به جل وجوړه!!» «کهس به شه تیان نه ویرا ژن نه بی!» «گوته گوتی ژنان
کوشتی میردان!!» «ماری به کیژان هه ر چوله!!» «مه کری ژنان باری
که ران!!» «میری کورمانج گاغا تیر خوار وی میره کی بکوژت، یان ژنه کی
بره فینت!!» «نه و مال خراب بیت نه و ژن تیدا بیت مالخوی!!» «ژن هه می
گاغا ژنه، به لی میر هه می گاغا میر نینه!!» «ژنا پیرا به وه کی میرا به»
«پیاویان پیاو گوتی به و ژنیان ژن گوته!!» «باوه ریا خوب ژنا خو نه هینه!!»
«بینه کچا چل سالی، نه هینه بیژنا بیست سالی!!»^(۱۲)

هه ر له م باره یه وه دوکتوره شوکریه به سوول له (پهندي پشینان و قسه ی
نه سه قی كوردی) دا که نامه ی دوکتورا که یه تی نووسیوه و ده لی: «له
کومه لگای چینه تی دا، که له سه ر بناغه ی چه وساندنه وه ی مروف له لایه ن
مروقه وه دامه زراوه، پهندي قسه ی نه سه ق دهره باری قازانجی نارواو بیگاری و
زوره ملی و «گه وچ» ی ژن په بدا بووه.

بو وینهش نه م پهنده ی هیناوه ته وه:

«ژن قژی دریژه - له بیردا زور کورت و گیزه!!»

«داریک له سه ر سه گ و سه د له سه ر نافرته!!»

«ژن و مالیان گوتوه!!»

«نافرته عه قلی نوقسانه!!»

پیره میردی نه مریش له ناو پهنده کانی دا نه م پهنده ی سه بارت به نافرته
تومار کردوه:

«خوا ژنی به ژن دروست کردوه»

مال و زاوونتی بی سپاردوه»

موویان دریژه و عه قلیان کورته»

نیر چینه له م جرت و فرته»^(۱۳)

برای عه ره ییش و توویه تی: «لنساء شعر طویل و عقل قصیر!!» دیاره
نه م پهنده له سه ره تادا له ناو گه لی نینگلیز سه ری

هه‌لداوه، زاده‌ی ئه‌و سه‌رده‌مه بسروه که ئافره‌ت به که‌می ته‌ماشاکراوه^(۱) -women have long hair and short wisdom- که‌چی ئه‌مرۆ به پینچه‌وانه‌وه ئافره‌تان شان به شانی پیاو هاتوونه‌ته مه‌یدانی ئیش کردن و گوزهران و گه‌لی جار گه‌روی ئازایه‌تی و به‌ره‌م هینانیا‌ن له پیاو بردۆته‌وه.^(۲) ئاشکرایه که له کۆمه‌لگای چینی‌یه‌تی‌دا له به‌رامبه‌ر چینی چه‌وسینه‌وو که‌سانی کۆنه‌په‌رست و کورت بین و که‌م هوشیاردا چینی چه‌وساوه‌ی شه‌رفه‌نده‌و مرفۆی بلیه‌مت و هوشیارو مه‌ندو دووربین و پینکه‌وتنه‌خواز هه‌لگه‌که‌وتیوه که به چاوی پر له ریزو بایه‌خ و خوشه‌وستی به‌وه سه‌یری ئافره‌تیان کردووه له‌بری قسه‌ی ئاسایی و وووت گه‌وه‌ریان هه‌ل رشتووه، قسه‌ی پر له مانا و ماقوول و نه‌سته‌قیان له زار ده‌رچروه، قسه‌کانیا‌ن بوونه‌ته په‌ندو ده‌ستووری په‌ندو به جی‌ی زه‌مانه،

له په‌نده‌کان دا ده‌وری راسته‌قینه‌ی مرفۆی کوردو ئافره‌تی چه‌وساوه و که‌میانوو کۆله‌که‌ی ما‌ و دایکی میه‌ره‌بان و باشکۆی ماندووی پیاویان خستۆته پروو...

دوکتۆر عیزه‌ددین مسته‌فا نووسیوه ده‌لی:

«... رۆژه‌ه‌لاتناسه‌کان زۆر به‌لگه له فۆلکلۆری کوردی‌یه‌وه وه‌رته‌گرن بۆ ئه‌وه‌ی بیسه‌لمین که‌وا کورد ژنی له لا به‌ریزه‌وه به به‌ریزه‌وه ئه‌روانیه‌ ئافره‌ت. له میژووی کوردا (به تابه‌تی له میژووی ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری‌دا) ئه‌وه‌مان بۆ ده‌رته‌که‌وت که ئافره‌ت به زۆری هاوشانی پیاو بووه له ئیش کردن و له ژیا‌نی کۆمه‌لایه‌تی‌دا، به‌لگه‌ی ئه‌م قسه‌انه‌ش له په‌ندی پیشینان دا ئه‌بینن:

کورد ئه‌لین: «ژن کۆله‌که‌ی ما‌ه!!»

ئه‌م په‌ندانه ژن له سنووری ما‌ ئه‌به‌نه ده‌روه بۆ ناو سنووری کۆمه‌ل و به شینوه‌که‌ی ژیرانه ئه‌روانیه ئافره‌تی باش و به بناغه‌ی به‌ختیاری کۆمه‌لی دا‌ئه‌نین. کورد ده‌لین:

«ژنیش هه‌یه‌و ژایش هه‌یه»، واته ئه‌وی باش بیته لای کورد ئه‌وه ژنی راسته‌قینه‌یه. دوکتۆر له لیک‌دانه‌وه‌که‌یدا به‌رده‌وام ده‌بی‌وه‌لی: له ژیا‌نی ئابووری دهبه‌ت دا، کورد ئافره‌ت به بناغه‌و کۆله‌که‌ی دا‌ئه‌نیت و رۆلیکی گه‌وره‌ی له‌و مه‌یدانه‌دا ئه‌دات‌ و ئه‌لی: «ژنیکم ئه‌وت ژنانه، پینسه‌ بکا به هه‌مانه». له پال ئه‌مانه‌دا ئافره‌ت له لای کورد وینه‌ی شه‌رف و مه‌ردی و سه‌رفرازی‌یه، کورد ئه‌لین: «کچ قه‌لایه‌ ناگیرئ».

له مه‌یدانی ئازایه‌تیش دا کورد شانازی به ژنیه‌وه ئه‌کات، پیشینان ووتوویه‌انه: «شیر له بیشه‌ ده‌رچیت چ نیر بی‌و ج می»^(۳).

هه‌روا له په‌ندی پیشینانی کوردی‌دا ره‌وشت و په‌یوه‌ندی هاوسه‌ری ژن و پیاو جی‌گایه‌کی تابه‌تی هه‌یه، ئه‌و په‌یوه‌ندی‌یه‌ی به‌ پیاوانه‌ی ئاستی رۆشنیری مرفۆیه‌تی دانراوه. ئه‌م په‌یوه‌ندی‌یه‌ی راست و به‌جی‌یه هه‌لو‌بستیکی باشی ده‌روونی و ره‌وشت به‌ری له ناو خیزان دا دروست ده‌کات و ده‌بینه‌ هۆی

په‌یدا‌بوونی باری له‌بار بۆ به‌خێوکردن و په‌روه‌رده‌کردنی مندال وه‌ک «دایک بینه‌و دۆیته بخوازه»

ئه‌م په‌نده ئه‌وه ده‌سه‌لمینی که دایک گه‌وره‌ترین ده‌وری هه‌یه له په‌روه‌رده‌کردنی مندال دا، وه به تابه‌تی کچ.

به بی‌ی شه‌ریه‌تی ئیسلام پیاو ده‌توانی چوار ژنی هه‌می به‌لام کورد به چاویکی جیاواز ده‌روانیه ئه‌م کاره بۆیه ده‌لی:

«پیاوی دوو ژنه، جه‌رگی کون کونه»

له کوردستان دا به ده‌گه‌مه‌ن خیزان له ئه‌خه‌می تە‌لاق دی ژن د نیک چوه. تە‌لاق دان به شووریه‌ی دانراوه، چیرکه‌ی بیستی سه‌رسر دایک و باوک ئه‌وه‌یه که منداله‌کانیا‌ن به جۆریکی و په‌روه‌ده‌ بکا شیی ئه‌وه‌ین خیزانی پته‌و پینکه‌وه بینن.

ده‌براه‌ی پینکه‌وه‌نان و پته‌و‌کردنی په‌یوه‌ندی ژنی خه‌ری به‌سی ئامۆزگاری و تراوه ئه‌و ژنه زۆر به به‌ختیار داده‌تری که هه‌موو ژیه‌ی به‌گه‌ن په‌که‌م می‌دی‌دا بیاته سه‌ر، وه‌ک:

«سواربوون عه‌بیك و دابزین دوو عه‌یب»

«حه‌وت جار روینی بخوازه، تە‌لاق دانی مه‌خوازه»

له ماوه‌ی نیوان هه‌ردوو جه‌نگی جیهانی‌دا به تابه‌تی له دوی جه‌نگی دووم کاروباری بازرگانی و پشه‌سازی ئه‌ شاره‌که‌ی کوردستان د به‌ری سه‌ندو سه‌رمایه‌دارو بۆرژوا‌ی شارو بازرگانه‌کان ده‌ورین له په‌یوه‌ندی‌یه‌کی کۆمه‌لایه‌تی و ئابووری و به‌ره‌م هینان دا دیناسرو کریگه‌تر بوو. جینی کریکاری شار سه‌ری هه‌لداو له پاشان دا ئافره‌تیش شه‌ر به‌شی برکه‌ی به‌لام به راده‌یه‌کی زۆر که‌متر له کارگه‌و کاردا دامه‌زرو ئه‌ خه‌یتی پینستی و چینه‌تیش دا دیسان به راده‌یه‌کی که‌متر به‌شدار بوو.

تا‌کو ناوه‌راستی سالی ۱۹۸۵ ژما‌ری ئافره‌ته کریگه‌که‌ن به نیسه‌ت ژما‌ری گشتی کریگه‌کاران (ژن و پیاو) ئه‌ هه‌ندی شری کوردستان د به شینوه‌یه‌ی خوا‌روه بوو:

۱ - سلیمانی: ژما‌ری گشتی کریگه‌کاران = ۶۲۲۱۴ کریگه‌کار بوو کریگه‌ ئافره‌ته‌کان ته‌نیا ۳۸۲۹ که‌س بوون!!.

۲ - هه‌ولێر: ژما‌ری گشتی کریگه‌کاران = ۱۹۶۵ کریگه‌کار بوو ته‌نیا (۳۷۱۱) که‌سیان ئافره‌ت بیو!!.

۳ - ده‌وک: ژما‌ری گشتی کریگه‌کاران = ۲۲۹۸۰ کریگه‌کار بوو له ناویاندا ته‌نیا (۶۵۶) کریگه‌کار ئافره‌ت بوو!!^(۴)

له‌م سه‌رژمیری‌یه‌ی سه‌روه‌دا ده‌رده‌که‌وی که تا‌کو نیستا ریزه‌ی به‌شدار‌بوونی ئافره‌ت له کارکردن دا چه‌ند نزمه‌و مه‌سه‌له‌ی جی‌به‌جی‌بوونی په‌کسانی ئافره‌ت له‌گه‌ل پیاو‌دا له بواری ژیا‌نی راسته‌قینه‌و کارکردن دا چه‌ندی ماوه‌وچه‌ند له دوا‌وه‌ین.

به‌لام سه‌ره‌رای ئه‌مه‌ دان به‌م راستی‌یه‌ نراوه که (پاش شو‌رش سالی

۱۹۵۸ دەوری ژن زیادى كړو ئاسۆى نوښى له بهر دم كرايه ووهو به ئاسانى ده توانى ئه وگه شه كړنه بېشترى كه لم (چاره گه سدهى) دواىي يدا له ژباني ئافره تەكاني ولاته كه مان دا رووى داوه، كه وا كاري له مەيدانى نيشتمانى و كومه لايه تى دا زيادى كړدوه.

چونكه گه شه كړدى هوشيارى سياسى و پهره سەندنى جو لانه ووى نيشتمانى كارنىك باشيان له ژبيري و ليك دانه ووى ژنان كړو به شيكيشيانى راكيشايه كوزى خباتى نيشتمانى و كومه لايه تى و له راپه رين و شوژشه كاني گه ل له سالانى پهنجاكان به شداربون.^(۱۱)

ئەگەر كه ميكي تريت بى دووه بگه رينه ووه ده بينن يه كيك له نيشانه جيا گه ره ووه كان و ده سكه و تيكى ديارى كومه لايه تى راپه رينى كانوونى سالى ۱۹۴۸ ئه ووه و كه ئافره تى شار، چ عه رب و چ كورد، به شيره يه كى فراوان و ريكويك تيكلمى ژباني سياسى بوون و شان به شانى پياو بو رووخاندنى «په يماني پورتموژت» هاته كوزى خباته ووه. يه كيك له به شدارانى ئەم راپه رينه به تايه تى باسى شونى ئافره تى كوردى له خو يشاندانه كاني به غداى پاپتهخت دا كړدوه.^(۱۲)

هه روا له ماوى سالانى رابوردودا، ئاستى خو بنده وارى و بيري ئافره تى بهر زبوتنه ووهو شورراكانى نيوان ئافره تى و پياو ده ستيان به رمان كړدوه و وى ليه اتوه به چاونكى دى سه يري ژبان بكات، ئه ووه بوو گه لى مافى لى زهوت كراوى خو و مرگرتنه ووه له هه مان كاتيش دا راي پياو به رابه ر به ژن گوږاو ره كو جاران نمايمه چونكه ئيستا ده بينن ئافره تى له ژباني ئابوورى و كار كردن و بهر هم هينان دا شان به شانى به دوه ستيت، ئه مر و شتيكى سروشتى و باوه ئەگەر ژن له كارگو داپه ره و كومه پانايان كان دا هه موو ئه و كارانه بكات كه جاران هه ر بو پياو ره و بوون.^(۱۳)

ئافره تى له كومه لى كورده وارى دا شان به شانى پياو وه كو ئافره تى هه كومه لگه يه كى تر ئەگەر ياساو نه ريته كومه لايه تى يه كان بو اريان دايت دهورى ديارى كراوى كار يگه رى خوزى وه كو؛ مرؤف، كه بيانووى مال، كارزانى زيره ك و ليه اتوو، تيكوشه رى بواره جوړ به جوړه كاني ژبان بينه ووه ده بينن. له ناو خوشكسانى دا كچه ميرو سه ره ك خيلى ده سه لات دارو پالسه وانى گوږه پسانه كاني جهنگ و كريكارو فه رمان به رى ده ست ره نيين و بير تيز و پزيشك و ئەندا زيارى پسپوو ئه حيب و هونه رمندى دا هينەر هه لكه وتوون.

به لى ئەگەر هه ر له سه رتاهه دابشه بوونى ئابوورى و كارو نه ريته كومه لايه تى يه كان و ياساو رژيمه په ره و كراوه كان و ره وشته باوه كه وى ناو كومه ل جياوازى نه خه نه نيوان كورو كچ و له دوايشى دا نيوان ژن و پياو له هه موو بواره كاني په روره كردن و خو بندن و كار كردن دا، بى شك له نه نجم دا ئافره تى شان به شانى پياو وه كو مرؤفيكى ئاساى وه كو پياونكى ناو كومه ل خوزى له مەيدانه كاني ژبان دا ده بيننه ووه به شدارى له بنيات تانى ولاته كه وى خزمه ت كړدى ميلله ته كه وى دا ده كات.

سه ره راي به جى گه بياندننى ئهركى دا يكا يه تى و به ريه بر دنى كاروبارى ناو مال به هاريكارى هاوسه رى ژباني بى چه وسانده ووهو جياوازى و به دلچكى فراوان و هه ستيكى ناسك و بهرز.

گه ليك له روزه لات ناس و ديپلوماسى و ميژ و ونوسه - بيانى يه كان، به تايه تى ئه وروپاى يه كان له باره ئافره تى كورديان نووسيه و پيايان هه لداوه له ئافره تانى گه له موسلمانه كانيان سه ربه ست ترو ئازاتر له قه لم داون.

له گشت سه رچاوه كان دا كه باسى چوڻيه تى ژباني كومه لايه تى ئافره تى كورد كراوه، هه موويان له سه ر ئه وه ريك كه وتوون كه كوږد له چاو ميلله تانى دراوسى سه وه زياتر ژنى به لاهه به نرخ بووه، مينورسكى له (الاكرد) دا ده نووسى: «بو ديارى كړدى ره وشتى هه ر گه ليك باس كړدى بارى ئافره تيان شتيكى گرسكه و پيسه تته، كورد له چاو گه لانى ديكه و ئيسلامى دا زور له گه ل ژنه كانيان هينم و له سه رخون، ژن كاره گرانه كاني ماله ووه ده كن و له كاني يه وه ئاو دئين، به چيا به رزه كان دا هه لده گه رين، مه ر دوشين و داروگيا هينان له ئه ستوى ئەوان دا يه، سه ره راي ئه وه ش هه مي شه منداله كانيان به كوله ويه...^(۱۴) مينورسكى پتر له سه ر باسه كه وى ده و او ده لى: ئافره تى لاي كورده كان خواهنى كه سا يه تين گه ليك كوږ به ناوى دا يكا يه ووه ناويانگيان ده ر كړدوه.^(۱۵)

رولى شاعيره و رووناكيره كان:

هه ر ليره دا پيسه سه رى ريزو خو شه وى ستى بو ئه و رووناكيره و شاعيره پيشكه و تنخوازانه دا بنه و نيين كه هه ر له كو تايى يه كاني سده وى نوزده دا له پاش يان له گه ل به رزه بوونه وى ده نكي دليرانى رووناكيره ناوداره كاني ولاته كاني ترى نزيك كورده ستان وه؛ ده نكي سه يد ئه مير عه لى له هيندستان و جه ماله ددبى ئه فغانى له نيران و توركيان و ميرو ده نكي محمه د عه بده و قاسم ئەمين و ئەحمه د شه وقي له ميرو (بطرس بستاني) له سوورساو لېنان و مه عروفى ره سافى و جه ميل صدقى زه هاوى له عيراق دا؛ ده نكي ئه مانيش (شاعيره و رووناكيره كورده كان) له كورده ستان دا بو ماف و ئازادى ئافره تان بهر زبوتنه وه.

چونكه هه ر له سه رتاهه له هه موو شونيك دا؛ ئافره تان خو يان به تەنيا له مەيدانى بهر گرى كړدن له مافه سروشتى و ره و اكانيان دا نه دوزيوته وه، به لكو ژماره يه ك له پياوه پيشه ره و رووناك بيه ركان له هه ر ولاتيك دا، ئه و پياوانه وى دروشمى ئازاد كړدى ئافره تان و بهر گرى له مافى ئافره تان يان بهر زكړدوتنه وه له نه كياندا وه ستاون. ئه و مرؤ يانه ش له ريزى رۇشنير و رووناكيره پيشه نكه كان بوون و ميژ ووش سه لماندوويه تى كه سه ر قافله وى كاروانى پاريزگارى كړدن له مافى ئافره تان دا.

له كورده ستان دا حاجى قادرى كوږى به ده نكيكى دليرانه فه رموويه تى: «بوچى فه رموويه تى نه بى يى ئەمين

(اطلبو العلم ولو بالصين)

نیرو منی لهو حمدیسه فەرقی نی یه

گەر مهلا نههیی فەرموو دینی نی یه!

وه چهی دووهه می بییری حاجی قادر له کوردستان دا مهلا موحه مه دی
جەلی زادهی کۆیه بوو که بۆ یه کهم جار به ناشکرا لایه نی نازادی و مافی
ئافره تانی گرت و به نمونه دانی پیا نا که ئافره ت بۆی ههیه ته گەر حمزی له
مێرده کی نه بی دهست بهرداری بی و له کاتی ک دا که خه لک ناماده نه بوون
بی ترس کوریان بخه منه قوتابخانه، نهو کچی خۆی (له سالی ۱۹۲۳ -
۱۹۲۴ دا له کۆیه) خسته قوتابخانه ی کوران!!^(۱۸)

فاتح بی که سی نه مر راستی پیناکوه که چل سال له مهو بهر فەرموویه تی:

نیرو منی ههردوو به جووته بو وه تهن ههولنی نه دن

دوو ره ده رجوونی له دیلی، مهل به با نی نافر نی

ههولنی راستی ههردوو لا ئامانجی میلله ت سه ر نه خا

چونکه مه معلومه به یه ک دهس چه پله قه ت لی نادری!!

ههروا (ئه وهی پیوسته له م باره به وه بنووسری و شایانی باس بیت ئه وهیه که
حه پسه خانی نه قیب و میژ و نووسری گه وهی کورد ئه مین زه کی به گه و
حاجی توفیقی پیره میردی شاعیری نه مر به مهردانه و نازی بی یه وه له کاردا
بوون، له هاندان و بانگاشه و جاری واش به زوو خواهی ش کۆتایان
نه ده کرد، به ره وهام بو سه ره به ستی و زرگار بوونی ئافره ت له کۆت و پیوه ندی
رزبوی کۆمه لایه تی و کۆنه به رستی ئیشیان ده کرد.^(۱۹)

له چله کانی ئه م سه ده به به سه ره وه، سه ره برای ههول و تیکۆشانی هیزه
پیشه و تنخوازه کان له پیناوی یه کانی و مافی ئافره تان له کوردستان دا،
ژماره به کی زور له رۆشنیرو نووسه رو شاعیره پیشکه و تنخوازه کان گه لیک
به ره مه می به نه رخیان ده باره ی ژبانی ئافره تی کوردو به رگری کردنی له مافه
ره واکانی دا له سه ر لاپه ره ی گۆفارو رۆژنامه کان یان له دوو تو به رگی کتبی
سه ره بخۆدا یان له میانه ی هۆنراوه و دا هینانی هونه ری دا پیشکه ش کردوین.

دهوری رۆژنامه گه ری و رۆژنامه نووسانی کورد

جیگای شانازی یه بو کاروانی رۆژنامه نووسی گه له که مان که سه رنج
ده ده ی زۆره ی نهو گۆفارو رۆژنامه کوردی یانه ی له به غدا یان له شاره کانی
کوردستان ده ره ده چوون در یغی یان نه کردوه له داکۆکی کردن له مافه ره واکانی
ئافره تی کوردو هۆشیار کردنه وهی کۆمه لانی خه لک به گرن گیتی و به ره وازانی
تیکۆشان له پیناوی گۆرانی شو ر شگێری و نه هیشتی چه وساندنه وه و وه دی
هینانی نازادی ئافره تان.

هه میسه گۆفارو رۆژنامه کوردی یه کان لاپه ره و گۆشه ی نایه تی یان بو ئافره ت
نه رخان کردوه. نووسه ره پیشکه و تنخوازه کانی به ژن و پیا وایانه وه ئه م
بواره یان کردۆته مینه ریکی پیرو زو له ریگایه وه له سه ر مافه ره واکانی ئافره ت
وه ده نگ هاتوون و خامه یان خسته کار و وشه ی کاریگه ریان پی دار شه وه.

ئیمه یش له پیناوی هه لسه نگاندن و یاد کردنه وهی ده وه پر له شانازی یه که ی
رۆژنامه نووسانی کورد له پیناوی نازادی و مافی ئافره تان دا به پیوستمان زانی
چه ند نمونه یه ک له نووسینی گۆفارو رۆژنامه کان بشاخینه ناو با سه که مانه وه.

رۆژنامه ی (ژیان) له ژماره (۱۳) ی سالی یه که مهیدا که له ریکه وتی ۲۲ ی
نیسانی ۱۹۲۶ دا ده رجوه و تاریکی به ریه به ری قوتابخانه ی کجانی سلیمان
خوشکه (گنیده عه زیز خانم) ی بلا و کردۆته وه که تیایدا هاتوه: «ژنی تی
موجودیه تی که که قسمی کی تری حیات و حتی قسمی مهمی اشغال
کردوه. نابی تاثیراتی ژن له حیات دا له پیش چاو دوور بخه رته وه. ژن
عضویکی مهمه که پیا و دینته دنیا وه سه می خوی پیا و پی اگه یه نی و بم لونه
له ریگایکی کورت و باریک و راسته اینیری بو مدنی ت و ترقی. امر و ابی
ژنی کورد پی بگات تا صبحینی قومی کورد پی ته وجودو پایدار بیت».

شایانی با سه که رۆشنییران له ریگای رۆژنامه ی ژبانه وه هیرشی گه وه
گه وه ریان نه برده سه ر خو و نه ریتی کۆن، په ره دیان له سه ر نهو بیرو رابه لا نه دا
که ئافره تی کردیوه دیل و کۆیه ی کۆمه ل. دژی مانه وه ی ئافره ت بوون له
چوار دیواری ته نگه به ری ماله ودا که سه رتا پای ژبانیان به جل شتن، چیش ت
لینان، کلۆ چین، ته شی رستن، مندال به خێو کردن بی نه سه رو ئامانجیان
فیرکردن و خوینده و وار کردن و چاو کردنه وه و ها وه شی کردنیان بوو له گه ل پیا ودا
تا له پیناوی به رزی گه ل و پیشکه وتنی ولات دا هه نگاو بنین.^(۲۰)

له و تاریکیدا به ناوی (په ره وه ده ی گه یاندنی ئافره ت پیوسته) (زاری
کرمانجی) له سالی ۱۹۲۷ دا به م چه ند وشه به نه رخه ده وری ئافره تی
هه لسه نگانده وه: «وردی نه وه لیک ده ی نه وه و حالات اجتماعیات تماشا که ی
هه نگینی تیده گه ین که اساس و بناغه ی هه مو مالان آفره ته. به بی ئافره ت
هیچ یلک نایه. . . آفره ت ماموستای ولاته، آفره ت طیب و حکیمی ولاته،
آفره ت مندال آزاد و سه ربست و بی ترس بکا. . . به راستی گیانی ملت
آفره ت.»^(۲۱)

(زاری کرمانجی) له و تاریکی تری دا ده باره ی (عایشه ته ی مور) ده لی:
«ئه وه ل ژنیکی آلی شعرو ادبی بو بلن دی بو نی ژنانی ده وری تازه له مصر
هه لدا که چه کوردنیک بوو به ناوی عایشه ته ی مور» . . .

گۆفاری (گه لاییز) له ژماره (۱۰) ی سالی یه که مهیدا که له ئه یلولی
۱۹۴۰ دا ده رجوه و تاریکی به ناوی (زانستی بو ژنانمان) به پینووسی (ق)
قزار بلا و کردۆته وه و تیایدا هاتوه: «زانین بو ژنانمان له هه مووشتی له
پیشتر و پیوست تره چونکه هه ره وک مال بی ژن به مال ناژمیردنی ژنیش بی
زانین به ژن ناژمیردنی».

زانینی ژنانمان نابی بخه رینه پشت گوی ته نها له بهر ئه وه که مینه ن
هه ره وک له میشکی هه ندی که سدا جی گیر بووه، چونکه له ژنا گه لیک ی وا
هه ل که وتیه که له علم و فن دا زور پیش پیا و که وتوون له مانه زوریان نه ناسین
پی ویت به ناو بردنیان نه» . . .

گۆفاری (هیوا) له گۆشهی (حقوقی ئافرهت) که له لایهن کچه کوردیکی کهرکوکی ناو (پرشنگ) ناماده کراوه، له یهکی له وتارهکانی سالی ۱۹۵۷ یدا دهربارهی وهزعی ئافرهتی کورد نووسیه دهلی: «... نهگه ریت و به چاویکی لی وردبونهوه سهیری ئافرهتانی لای خویمان بکهین نهیین وهکو ئالهتیک وان به دەس پیاوهوه، هه چهند پیاوهکان خوشیان وهکو ئالهتیک وان به دەس رهنج خۆزهکانیانتهوه به ههسوو باریکا ههلیان تهسوورین، لهم کۆمهلهی ئیمهدا پیاو نهگه دهستی برواو گیرفانی پر بی ئهتوانی لای خوی چهند ژن راگری، وهك چون ئهتوانی چی پیوست بی له بازار بیکری!»..

له ههمان وتاردا له بارهی ئافرهتی لادی نشینی کوردهواری پرشنگ خان به کهسهروهه نووسیهوه که «ئافرهتی لادی شان به شانی پیاوان تیش شهکن و له چاندن و گیرکردن و شهن کردنی دهغل و دان و سهپهرشتی بیستان و گهلی شتی ترا بهشدان، نهه جگه له تیش وکاری ناو مال و ناگاداری چهپوان و به خێوکردنی منال و گهلی جار دروست کردنی قالی و بهپهرو پستی خوری و... ههتد بهلام ههچ مافیکیان نه، واته تهنها له واجب دا بهشدان نهك له حقوقیه»^(۱۳)... ههروا (هیوا) له ژماره (نوی) دا بابتهیکی تابهتی له پیناوی دهکردنی گۆفاریکی تابهتی بو ئافرهتانی کورد بلاوکردوتهوه.

گۆفاری (شهفق) که بریاری کردنهوهی گۆشهیهکی تابهتی داوه بو ئافرهتان، له ژماره (۲) ی ریکهوتی (۱۵) ی شوباتی ۱۹۵۸ دهم چهند دیره رینبازی گۆشه تابهتییهکی بهیان کردوه: «ئیمه له ههچ کاتیکا گیروگرفتهکانی کۆمهل و ژبانی خویندهواری ناکهین به دوو کهرتوه له بهین ژن و پساوا، باوهرمان نهوهیه که بوونی ژن و پساو له کۆمهلا رووداویکی خۆرسکی... لیرهدا ئافرهتی کورد، دوو باری قورسی بهسهر شانهوهیه، یهکه میان:-

ئهو زانیارییه گشتی یانهیه که زانستی تازه دایهناوه بو چاک کردنی ئهو باره کۆمهلایهتییه تابهتییهی که ههلی گرتوه، ئیمهش لهم بهشدا ههول نهدهین، به پی ی توانا، ریگا بو ئافرهتی کورد رووناك بکهینهوه لهم بابتهوه. دووه میان:-

پاراستنی گیانی نههوایهتی له ناو کۆمهلی ئافرهتی کوردایه ئهپی ریگا بو ئافرهتی کورد خوش بکری بو ئهوهی بتوانی سوود له عیلم و تهرییهی تازه وهربگری»..

له دووای شوێنی چواردهی تهمموزی سالی ۱۹۵۸ یش به دووهو تاكو ئیستا بهردهوام نووسهرو ژۆرناله نووسه پشکهوتنخوازهکان باهخیان به چارهسهرکردنی مهسهله کۆمهلایهتییهکان به گشتی و کیشهی نازادی ئافرهتان به تابهتی داوه. ئهوهی بابتهکانی ئهم سالانهی دوایی له بابته بلاوکرارهکانی سالانی زوو جیا دهکاتهوه، ئهوهیه که ئیستا که نووسهراکانمان پتر به شیهویهکی زانستیانهی هاوچهرخ له مهسهلهی ئافرهت دهوین و له

کۆمهل و باری ماددی جیا ناکهنهوه. ههروا لهم سالانهی دوایی دیاردهیهکی سروشتی و شارستانییهی بهدی دهکهین و دهبینن له گهڵ پشکهوتنی کاروانی مروقیایهتی و شارستانییهت؛ ئافرهتان پتر هاتونهته مهیدانهکان خویندن و کارکردن و داهینان و تیکوشان. ئافرهتی هوشیاری ئهم سهردهمه نهك تهنیا وهکو ئافرهتیک بهلکو وهکو مروقیکی ئاسایی له پیناوی پاشهروژیکی باشتر خهبات دهکات.

ئهنجام:

ئهگهچی ئهم لیکۆلینهوهیهی ئیمهش یهکهم بابتهی نووسراو نییه دهربارهی ژبانی ئافرهتی کورد، بهلام ههولندانیکی ترو رینبازیکی تره له دهوره گرنگ و پیرۆزهکی ئافرهت.

دیسان له میانهی نووسینی ئهم لیکۆلینهوهیهدا که پشنت به چهند سهراچهویهکی زانستی دهبهستیت بهلمنرایهوه که پیوسته له چوارچهویه قوناخهکانی میژووی مروقیایهتی و ههه گهلیک دا له ژبان و دهوری ئافرهت بکوئدرینهوه تا بزاین له چ سهردهمیکداو له ژیر سیهیری چ جوهره رۆنمیکدا ئافرهتان پایهدارو سهرفرازو یهکسان ژیاون و له چ شوین و سهردهمیکێ تردا گلۆلهیان کهوتوته لیژی و زهبری چهوساندنهوه له تهمنی لاوی دا پشتی چهوساندونهوهوه کارهساتیان گهیشتهوه ئهوارهیهی که له ههندی شوینی جیهانی چهوساندنهوهوه دوواکهوتن دا به سووک و سانای کۆرپهی ساوا له بهر ئهوهی کچ بووه زینده بهچال کراوه!!

تاكو ئیستا جیاوازییهکی زور له نیوان ژبانی زۆریه ئافرهتان و ژبانی پساوان له کۆمهلهگی کوردهواری دا بهدی دهکرت، بهشیکی فراوانی نیوهی کۆمهل که ئافرهت له بوارهکانی کارکردن دا دوورن و له نیوهندی ژبانی رۆشنیریشدا کم ههست به نامادهبوونیان دهکرت. به تیکرایش تاكو ئیستا چهوساندنهوهی دوو لایهن بالی گرانی بهسهر بهشیکی زۆری ئافرهتانی کورددا کیشاوه.

تاكو ئیستا له کۆمهلهگی لادیی کوردهواری شارنشین دا بههاو نرخی ئافرهت به پارهو زیر دهپوریو به زۆری کچ بهشوودان به گویرهی مامهلهی کریین و فروشتن به ئهنجام دهدرت و ژن به ژن و به کم سهرکردنی ئافرهتی نهزۆک و نهوانهش که تهنیا کچیان بووه له لایهن کۆمهل و پیاوهوه باویان ماوه پلهی شارستانییمان دهخهنه روو!!

کچ کهمتر بهوانهیهی بهر خویندن دهکرت و بهشیکی کمی کچه قوتایییهکانمان له لایهن کس و کاریارانهوه ریگیان دهدری قوناخهکانی خویندن بیرن و به ئهنجامیکێ چاک بگن

جا گواستهوهی ژبانی ئافرهتان لهم ئاستهی تیایدا دهژین بو پلهیهکی بهرزو گونجواتر پیوست به ههولدان و خهباتیکێ سهخت و جووراوجور

دهكات و هەر هەولدا نیکیش لەم رینگایەدا بە کاریکی پیرۆز دانراوەو جینگای خۆی گرتووە. بەلام تەنیا بە گۆرانی بنه‌ره‌تی شوێنگیرانه‌ی ژبانی ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی و رامیاری کۆمه‌ل (هەر کۆمه‌لێک بێت) ئافره‌تان بو‌یه‌کجاری له‌ چه‌وساندنه‌وه‌و ماف خوراوی رزگاریان ده‌بیت و ئازادو به‌ختیار ده‌ژین .

په‌راویزو سه‌رچاوه‌:

(١) ل. سیغال، لمحة عن تطور المجتمع منذ بدء التاريخ لاپه‌ره (١٣)
(٢) بو‌به‌رازردکردن له‌ نێوان ژبانی ئافره‌ت له‌ ژنێر سینه‌ری ژیمی سوشیالستی له‌ گه‌ل ژیمی سه‌رمایه‌داری بره‌وه: د. که‌مال مه‌زه‌هر، ئافره‌ت له‌ میژوودا، به‌غدا - ١٩٧١.
(٣) دوکتۆر عه‌بدولسه‌رحمان قاسملو، کوردستان و کورد، وه‌رگێڕه‌ عه‌بدوللا حه‌سه‌ن زاده، ١٩٧٣، ل. ١٣٠.

(٤) محه‌مه‌دی مه‌لاکه‌ریم، خه‌باتی شیعری کوردی له‌ پێشای ئازادی ئافره‌تان دا، گۆفاری (به‌یان) ژ (٢٦)، ١٩٧٥.
(٥) بو‌نمونه‌ چه‌ند په‌ندیکێ عه‌ره‌یی ده‌هیننه‌وه‌ که‌ ده‌رباره‌ی ئافره‌ت ووتراون: «المرأة قفل البيت»، «المرأة ضلع اعوج»، «بنت الدار عورا» و «المرأة درة ثمينة»، «شجابت بنت»، «الزواج نصف الدين»، «ضرب الحبيب زيب»، «للنساء شعر طويل وعقل قصير»..
سه‌رچاوه‌: (نحو سوسیولوجیا للثقافة الشعبیة) نووسینی دوکتۆر خه‌لیل نه‌حمه‌د خه‌لیل، ل. ٩٦٦.

(٦) په‌ندی کوردی، کوکرنه‌وه‌و ئاماده‌کردنی عومه‌ر شیخ الله عه‌لی، له‌ بلاوکراوه‌کانی ده‌زگای رۆشنییری و بلاوکرنه‌وه‌ی کوردی، به‌غدا، ١٩٨١.
حجی جعفر، په‌ندی کوردی له‌ ناوچه‌ی بادینان دا هه‌روا پشتمان به‌ سه‌رچاوه‌ی زاوه‌کیش به‌ستوه‌.

(٧) کاکه‌ی فه‌لاح، له‌ په‌نده‌کانی پیره‌مێرد، ب. ٤، ل. ١٠٣.

(٨) د. ممدوح حقی، المثل المقارن بين العربية والانگلیزیه، بیروت ١٩٧٣، ل. ١٥٢.

(٩) هه‌مان سه‌رچاوه‌.

(١٠) که‌ریم شه‌ره‌زا، په‌ندی به‌راوردکاری له‌ نێوانی نینگلیزی و عاره‌یی و

کوردی، چاپخانه‌ی (سمیراییس) به‌غدا ١٩٨٣

(١١) د. عیزه‌دین مه‌تفه‌ا ره‌سوول، لیکۆلینه‌وه‌ی نه‌ده‌یی فولکلۆری کوردی،

چایی دووم ١٩٧٩، ل. ١٤١. دوکتۆریش بو‌ هینانه‌وه‌ی په‌نده‌کان پشته‌ی به‌ (په‌ندی پێشنان)ی محه‌مه‌دی خال به‌ستوه‌.
(١٢) د. شوکریه‌ ره‌سوول نیه‌راهیم، په‌ندی پێشنان و قسه‌ی نه‌سته‌قی کوردی، (ناوهرۆکی فیکری و نه‌ده‌یی)، دوکتۆر شوکریه‌ ره‌سوول و جه‌لال ته‌قی له‌ پروسی‌یه‌وه‌ کردوویه‌انه‌ به‌ کوردی، ل. ١٠١.

(١٣) رۆژی (٢٦ - ٢ - ١٩٨٥) ئەم زانیاری‌یه‌ سه‌ر ژمییری‌یه‌مان به‌ هۆی کاک شیره‌زاد شێخانی په‌یامییری گۆفاری (وعی العمان) و فه‌رمانبه‌ر له‌ به‌شی رۆشنییری و راگه‌یه‌اندن له‌ په‌کێتی نه‌قابه‌کانی کرێکاران له‌ پارێزگای هه‌ولێر ده‌ست که‌وتوون.

(١٤) اسماعیل رسول، سه‌ره‌سته‌ی ژن به‌ گۆرانی کۆمه‌لایه‌تی‌یه‌وه‌ به‌نده‌ گۆفاری رۆشنییری نوی، ژ. ٨٦، ١٩٨١.

(١٥) د. که‌مال مه‌زه‌هر، چه‌ند لاپه‌ره‌یه‌ک له‌ میژووی گه‌لی کورد، ل. ٢٢٢.

(١٦) اسماعیل رسول، هه‌مان سه‌رچاوه‌ی سه‌ره‌وه‌.

(١٧) سه‌باحی غالب، ئافره‌ت له‌ چیرۆکی کوردی‌دا، ل. ١٨٨، هه‌روا سه‌یری ئەم سه‌رچاوه‌یه‌ بکه‌: (مینورسکی، کورد، وه‌رگێڕانی حه‌مه‌ سه‌عید حه‌مه‌ که‌ریم).

(١٨) دیاره‌ ئەم بو‌چوونه‌یش که‌ مینورسکی ده‌رباره‌ی ژنی کورد نۆماری کردووه‌، هه‌ر له‌ مه‌وه‌ هاتسوه‌ که‌ ئافره‌تی کورد گه‌لێک نه‌رکی له‌ سه‌ر شان بو‌وه‌و هه‌میشه‌ ماندوو چه‌وساوه‌ بو‌وه‌، بو‌یه‌ پیاو (تا راده‌یه‌ک نه‌رخێ له‌ ماندوو بو‌ونه‌ی ژن ناوه‌و ریزی لی ناوه‌و هه‌ندێ به‌ هێمنی و له‌ سه‌رخۆه‌فتاری له‌ گه‌لدا کردووه‌).

به‌لام بو‌ مه‌سه‌له‌ی ناوبانگ ده‌رکردنی هه‌ندێ که‌س به‌ ناوی دا‌یکه‌یانه‌وه‌، پتر بو‌ کو‌ری بیوه‌ ژنه‌کان ده‌گه‌رینه‌وه‌، چونکه‌ هه‌ندیک له‌م ئافره‌تانه‌ دوا‌ی نه‌مانی می‌رده‌کانیان سه‌ره‌به‌رزانه‌ چوونه‌ته‌ مه‌یدانی کارو کاسبی و تیکۆشانه‌وه‌و منداله‌کانیان پێ گه‌یانده‌وه‌و به‌ ده‌ور بینه‌نی ئابووری و کۆمه‌لایه‌تی‌یه‌وه‌ چوونه‌ته‌ ریزی پیاوان.

(١٩) غه‌فووری میرزا که‌ریم، کۆمه‌لی زانستی له‌ سلیمانی، ل. ٦٤.

(٢٠) گۆفاری (زازی کرمانجی) ره‌واندۆز، ژماره‌ (٨) سالی (به‌ک) ٢٠ شوباتی ١٩٢٧.

(٢١) که‌رکوک: که‌چه‌ کورد. پرشنگ، گۆفاری هیوا، ژماره‌ (٥) سالی (١) ٢٠ ١٩٥٧.

نظرة الى المرأة الكردية

مفيد حاجي

يتناول البحث نبذة مختصرة عن وضع المرأة الاجتماعي والاقتصادي والثقافي عبر مراحل التاريخ بشكل عام ومن ثم وضع المرأة الكردية بشكل خاص فبعد عرض واقع المرأة الكردية التي تعرضت بدورها الى الاستغلال والاضطهاد نتيجة للعلاقات السائدة في المجتمع الاقطاعي وشبه الاقطاعي، يتطرق الى وضع المرأة في التراث الادبي الشعبي كالامثال والحكم فهناك امثال تُعبّر عن مفاهيم المجتمع السلبية تجاه المرأة وهناك أمثال تؤكد دور المرأة الفعّال وأهميتها في الاسرة والمجتمع بل وفيها نظرة تقدير وإعجاب إليها ومن هذه الامثال (الخارج من العرين أسدأ كان او لبوة) او «المرأة قلعة» وهناك أمثال تعكس دورها في الاسرة وعلاقتها مع الزوج والاولاد باعجاب. ويستشهد بأراء بعض المستشرقين عن وضع المرأة الكردية ومنهم (مينورسكي) وهم يقارنون حالها مع حال النسوة لدى شعوب الشرق. ويتناول البحث بعد ذلك الوضع الاقتصادي والاجتماعي للمرأة. فيذكر الاعمال التي تقوم بها المرأة في الريف والحضر. ويشير الى ازدياد الايدي العاملة النسوية في المدن بعد سنين الخمسينات والى ازدياد وعيها الاجتماعي والثقافي ايضاً. ويبحث بعد ذلك دور الشعراء والمتقنين الذين وقفوا الى جانب الدفاع عن حقوق المرأة ورفعوا شعار تحريرها ومنهم الحاج قادر الكوي من القرن التاسع عشر. والملا محمد الكوي.

(بى كەس) و(پيرەميرد) و(أمين زكي) الذي كان لقصائدهم ومقالاتهم الدور الكبير في توعية أذهان الشعب في سبيل المساواة وحقوق المرأة في كردستان. اما دور الصحافة في هذا المجال فدور مشهود فنشرت منذ الربع الاول من القرن العشرين. مقالات تفضح العادات والتقاليد البالية التي تعيق تقدم المجتمع وكانت تدعو الى تعليم المرأة ودخولها الى ميدان العمل ومنها صحيفة (زيان) و(زارى كرمانجى) و(گلاويز وهيو) وشفق وغيرها. اما في السنوات الاخيرة فترى ظاهرة طبيعية وحضارية اذ نجد المرأة قد دخلت اكثر فاكثر ميادين التعليم والعمل والابداع والكفاح وأصبحت المرأة الواعية العصرية انسانة تناضل من أجل المستقبل الافضل للوطن. ويستخلص في ختام البحث بان هناك فرقاً كبيراً بين حياة الكثرة الغالية من النساء وحياة الرجال في المجتمع الكردي ولازال قسم كبير من النساء بعيدين عن مجالات العمل وحضورهم في الميدان الثقافي حضور واهي، ولازالت العادات والتقاليد الاجتماعية التي تعكس مفاهيم اضطهاد المرأة وتحملها الاستغلال المزدوج باقية بين اهل الريف. وإن تطور وضع المرأة يتطلب نضالاً شاقاً متعدد الجوانب وإن تغير القاعدة الثورية للحياة الاقتصادية والاجتماعية والسياسية لأي مجتمع يحرق المرأة من الاضطهاد والحرمان.